SERGÜZEŞT

SAMİPAŞAZADE SEZAİ

Sadeleştiren
Sena Bedir

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2155
EDEBİ ESERLER: 1093

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-775-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Editör: Necati Tonga

Son Okuma: İsmail Alper Kumsar

Kapak İllüstrasyonu: Feyza Ay

Kapak Tasarımı: Ötüken

Dizgi-Tertip: Çelebi Şenel

Kapak Baskısı: CB Matbaacılık

Baskı: Unifset Basım Yayın Sanayii ve Ticaret Ltd Şti
Yakuplu Mah. 194. Sok. Nu:1 / 159 3. Matbaacılar Sitesi
Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 875 37 85
Sertifika Nu: 72541

İstanbul - 2024

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

SAMİPAŞAZADE SEZAİ: Tanzimat sonrası Türk edebiyatının ikinci nesline mensup hikâye ve roman yazarlarından Samipaşazade Sezai, 1859'da İstanbul Aksaray'da Taşkasap'ta bir konakta doğdu. Oturdukları konak dönemin önemli fikir adamı ve edebiyatçılarının sürekli uğradığı bir edebiyat mahfili gibiydi. Yazar, henüz çocuk yaşta, babasının Çamlıca'daki yazlık köşküne komşu köşklerde oturan ve ömür boyu dostlukları devam edecek Abdülhak Hamit ve Recaizade Ekrem'le tanıştı. 1888'de Türk edebiyatının ilk realist romanlarından *Sergüzeşt*'i yayımladı. Bu romanda esaret konusuyla birlikte hürriyet kavramını işlemesinden dolayı sıkı bir takibe alındı. Bunun üzerine 1901'de Paris'e kaçtı.

II. Meşrutiyet'in ilanına kadar Ahmed Rıza Bey'in yönetiminde çıkan İttihat ve Terakki'nin yayın organı *Şûrâ-yı Ümmet* gazetesinde yazılar yayımladı. II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a döndü ve 1909-1921 yılları arasında Madrid sefiri olarak görev yaptı. 1916-1918 yıllarını tedavi amacıyla İsviçre'de geçirdi. 1921'de görevinden azledildi; İstanbul'a döndükten sonra çeşitli gazete ve dergilerde yazılar neşretti. 26 Nisan 1936'da İstanbul'da öldü, Küçüksu Mezarlığına defnedildi.

Samipaşazade Sezai, Tanzimat'ın ikinci kuşağı içinde hikâye, roman, tiyatro, eleştiri, gezi yazısı, mektup ve makale yazmış olmasına rağmen edebiyat tarihinde daha çok *Küçük Şeyler* adlı hikâye kitabıyla ve *Sergüzeşt* adlı romanıyla tanınmış bir ediptir. Hayatı boyunca Tanzimat'tan sonra ortaya çıkan yeni edebiyatı savunan, bu edebiyata yapılan hücumlar karşısında daima yeninin ve yeniliğin yanında yer alan yazar, Milli Edebiyat akımı başladıktan sonra Türk dilinin sadeleşmesi fikrini desteklemiştir. Yarım kalmış romanı *Konak* 1975'te neşredilen yazarın bütün eserleri, Zeynep Kerman tarafından TDK tarafından iki cilt hâlinde yayımlanmıştır.

Eserleri:

Roman: *Sergüzeşt* (1888), *Konak* (1975, yarım kalmış). **Hikâye**: *Küçük Şeyler* (1891), *Rumûzü'l-edeb* (1898), *İclal* (1924). **Piyes**: *Şîr* (1879), *Düşmüş Bir Kadın* (1881).

Sena Bedir: 2001 yılında Kırıkkale'de doğdu. Kırıkkale Üniversitesi Türkçe Öğretmenliği Bölümü'nden mezun oldu. Çeşitli yayınevleri için editörlük ve redaktörlük yaptı. Hâlen Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapmaktadır.

Samipaşazade Sezai

SUNUŞ

Tanzimat Dönemi romanımızın olduğu kadar bütün roman tarihimizin en önemli eserlerinden biri olan *Sergüzeşt*, Kafkasya'dan getirilmiş Dilber isimli bir genç esirin yaşadığı maceralara yoğunlaşan bir romandır. Çeşitli ailelere satılarak farklı efendi ve hanımlar elinde türlü sıkıntılar yaşayan Dilber, romanın ana kahramanıdır. İlk satıldığı evin hanımı tarafından "Dilber" adlı verilen genç kız, aşağılandığı, ezildiği için bulunduğu evden kaçar; ancak yeniden eski sahiplerine verilir. Dilber, hayatı boyunca birkaç kez esir olarak satılır. Sergüzeşt de çeşitli evlerde, farklı hayat tarzları içinde Dilber'in başından geçenlere odaklanır. Yazar, esirlik mefhumunun kalplerde açtığı yaraları bir devrin sosyal, siyasi ve kültürel panoramasını da gözler önüne sererek ince fırça darbeleriyle tasvir eder.

Yazar, *Sergüzeşt* romanı ile dönemin cariyelik ve kölelik uygulamalarına Dilber'i merkeze alarak sert eleştiriler sunar. Romanında esirlerin yaşadığı sıkıntıları realist bir bakış açısıyla sunan yazar, herkesin kanunlar önünde eşit olduğu fikrini savunur. Samipaşazade Sezai, annesinin Çerkez bir cariye olması ve genişçe bir konakta büyümesi sebebiyle esirlik hususunda oldukça geniş bilgilere ve derinlemesine gözlemlere sahiptir. Esaret temasına yoğunlaşan *Sergüzeşt*, bu bakımdan ilerleyen yıllarda aynı tema etrafında şekillenen romanların da önemli bir örneği olur.

Sergüzeşt'in üzerinde durulması gereken bir diğer özelliği, Türk romanının romantizmden realizme geçişinde

önemli bir aşama olmasıdır. *Sergüzeşt*, kendinden önceki esaret temalı romanlara göre konuyu ele alış biçimi bakımından oldukça gerçekçi bir nitelik taşımaktadır. Yazar, özellikle mekân tasvirlerinde gerçekçi bir tutum geliştirmiş ve bu bakımdan çağdaşlarından ayrılmıştır. Yer yer romantik sahnelerle de karşılaştığımız *Sergüzeşt*, edebiyat tarihimizdeki ilk realist eserlerden biri olması bakımından ön plana çıkmaktadır.

Küçük Şeyler adlı eseriyle modern Türk hikâyeciliğinin kurucularından biri olan Samipaşazade Sezai, ilk ve tamamlanmış tek romanı *Sergüzeşt*'i önce 1888'de, ardından da 1924'te kitap olarak neşreder. Romanın sadeleştirilmiş bu baskısında yazarın sağlığında yapılan son neşri esas alınmıştır. Metni günümüz Türkçesine aktarırken dönemin cümle kuruluşlarının da görülmesi amacıyla yazarın cümle yapılarına çoğunlukla müdahale edilmemiştir.

Son söz olarak kitabın özenli bir baskıyla neşredilmesini sağlayan Ötüken Neşriyat çalışanlarına teşekkür ederim.

Sena Bedir
2024, Kırıkkale

SERGÜZEŞT

ÖNSÖZ

1888 senesinde *Sergüzeşt*'in yayımlanmasını olağanüstü bir şekilde güzelce karşılayanlar, o zamandan geleceği aydınlatmaya başlamış gençlerdi. Senin kadar veya senden genç olan, o hem aydınlatan hem aydınlananlara, daima yürüyen o fikir yolcularına önder olarak *Sergüzeşt* her gün daha fazla yayılıyor ve buna rağmen sen her gün daha fazla gizleniyordun. İrfan dünyasında gördüğün bu kabule karşı hiç olmazsa beş on kitabın *Sergüzeşt*'i takip edecekti. *Sergüzeşt* bir vaatti. Vaadini niçin tutmadın?

1888. Otuz üç sene sabah olmak bilmeyen, ufuklarında en küçük bir şafak parıltısı görünmeyen uzun bir gece içindeydi. O uzun gecede doğan tek tük yıldızlar, yurdunu terk ederek gurbet ellerinin hicran ufuklarında batıyor, kalanlar da vatanın gökyüzünde bir müddet parladıktan sonra istibdadın tutuşturduğu volkanlardan yükselen kara bir dumanın içine gömülüyordu. O devirde bir fikir ve kalp karmaşası, fertlerden topluma, toplumdan memleketlere, memleketlerden bütün vatana yayılarak düşüncelerin, suskun ve durgun nehirlerin kaynaklarını bozuyordu. Edebiyatla baş başa kalmak için bütün vatanda huzurlu bir köşe yoktu. Bu durumların karşısında, ortamın etkisiyle geçirdiğim şiddetli, yakıcı, yıkıcı bir sinirli bir hayat içinde yazı masamın önünde şiir ilhamının fikrimi ziyaret ve iltifatını beklerken kapımda hafiyelerin ayak seslerini, penceremden beni gözetleyen kaplan bakışlı gözlerini gö-

rürdüm. Çünkü *Sergüzeşt*'e esaret aleyhinde başlamış ve "hürriyetine" diyerek son vermiştim.

O devirde, milletlere refah ve ticaret imkânı sağlamak için, ilim ve marifet ihracat ve ithalatı için, fikir ve zekâ gezinti ve dolaşmaları için okyanusun üzerinde gidip gelen yüzen sarayların izleri, hatları ve kıtaları birbirine bağlarken, bilime yeni keşif eklemek arzusuyla kutuplara gidip gelinirken, geceleri Boğaziçi'nin bir kıyısından diğer kıyısına geçmek yasaktı. Hâlbuki o kıyılar; bazen cennet rüyasına benzeyen Boğaziçi'ne hayalin dalıp gitmesi için çiçeklerden yapılmış, dünyanın en güzel ve yumuşak bir yastığıydı.

O zamanki durumumu anlatmak için otuz beş sene evvel şöyle birkaç söz söylemiştim:

İntizara kalmadı bak iktidar
Kuşe-i uzlette oldum ihtiyar

İntizarım hep vatan ikbalidir
Kaldı bir düşman elinde tarumar

Bu vatanda gördüğüm her gün benim
Ah ü efgân ile hâl-i ihtizar

Karşı durdum lütfuna, tehdidine
Mertlikle işte ettim iştihar[1]

Uzun olan bu manzumenin alt tarafını şimdi hatırlamıyorum. Ben saklanmadım. *Küçük Şeyler* ile *Rumuzü'l-Edeb*'i

[1] Günümüz Türkçesiyle: "Bak, güç beklemeye kalmadı / Yalnızlık köşesinde ihtiyar oldum / Beklediğim hep vatanın saadetidir / Düşman elinde darmadağın oldu / Benim bu vatanda gördüğüm, her gün / Ah ve feryatlarla can çekişme hâlidir / Karşı durdum lütfuna, tehdidine / İşte mertlikle meşhur oldum." (Haz.)

yayımlayarak Paris'e göç edip yedi sene *Şura-yı Ümmet* gazetesinde mücadele ettim. O gazetede ve diğer yerlerde yazdıklarım toplansa *Sergüzeşt* gibi birkaç kitap olur. Şimdi geçmiş, mazi olmuş bir dönemin coşku ve heyecanını bu sayfalara yansıtmak istemem. Bunları söylemekten maksat, malum olduğu üzere bir yazarın yazdığı veya daha önemlisi yazamadığı şeyleri anlamak için, onun bulunduğu ortamı ve kuşatıldığı tesirlerin ve duyguların etkisini ortaya koymaktır.

O zamanki hayatta Avrupalılarınki gibi roman konusu bulmak güçtü. Fakat Avrupalılar gibi yazmak niçin? Sade, özel ne kadar roman konusu bulunurdu. Bir de ben hissetmediğim şeyi yazamam. Daha doğrusu yazmak istemem. Hâlbuki en büyük eserler duygudan çok fikirle yazılır. Duygunun baskın olduğu eserler kadınlaşır. Mesela Endülüs'teki Arapların mimari eserlerinde duygu o kadar baskındır ki taştan duvarlarında kalpleri görülür, saray binalarının nakışlarındaki renklerin boyası hayallerinin gözyaşı ve gülümsemelerindendir. Bu kadar incelik kazanan bir büyük medeniyetin ve yalnız yüksek ruhların görebileceği şiirin akılları baştan alan rüyasına dalmış Arapların, benim büyük Sadi'min:

Heme ademizade budend liken
Ço gorgan be hunharegi tiz çengi[2]

dediği insanların arasında özellikle o zamanki haşin İspanyolların içinde kalamayarak Endülüs'ü terk etmeye mecbur edileceklerini, kendi yüce sanatları, dilini bilenlere çok şey söyler. Dünyanın en büyük ve en cani milleti olan Romalıların güzel sanatlarında duygunun payı yok

[2] Günümüz Türkçesiyle: "Bütün insanlar Âdemoğludur, ama kan dökmede kurt gibi keskin pençelidirler." (Haz.)

gibidir. Gök kubbeyi başında tutacak gibi görünen mermer direkleri birer fikir, birer düşüncedir. Mermer direkleri, mermer merdivenleriyle günbatımının önünde al bir renk kazanan kibirli sarayları sonsuzluğa karşı birer zafer takı gibi durur. Namık Kemal'in, Süleyman Nazif'in eserleri gibi…

Namık Kemal'in üslubunda atalarından miras kalan bir cihangirlik özelliği vardır. Kemal, Büyük Britanya kıyısındayken İngiltere'yi tarif için diyor ki: (Bu tasvir harfi harfine değil fakat anlam bakımından aynen böyledir.) "Denebilir ki okyanusun her 'medd'inde, dünyanın ihtiyaçları küreye İngiltere'den gidiyor, 'cezr'inde dünyanın servet hazineleri adaya dökülüyor." Kendi de böyledir. Kemal'deki anlam, 'med' hâlinde olunca Türk fikir ve kalbinin bütün malzeme ve ihtiyacı o deha kaynağından gidiyor. Cezrinde ilhamın bütün hazine ve mücevherleri o irfan âlemine dökülüyor. O anlam ve yücelikler cezrinin olgunlaştırdığı incilerden bir tanesi de Süleyman Nazif'tir. O da ırkının bütün ateşleri kalbinde, Şark güneşinden yapılmış üslubu kaleminde olduğu hâlde her türlü saldırıya karşı Türk irfan sınırına yerleştirilmiş bir gözcüdür. Edebiyatta akım gibi gelip geçici modalar, inançlar gibi efsanelerin üzerinde görünür olur.

Sergüzeşt'i, hassas üstat Ekrem'in sonsuz kalbine ithafla yüceltmek istemiştim. Bu eserin bir meziyeti varsa onu da şimdi yeraltında duran fakat sonsuzluk göklerinde sonsuz bir çarpıntı içinde olan o kalpten almıştır.

Vaniköy, 4 Mart 1924
Samipaşazade Sezai

1

Rusya şirketinin Batum'dan gelen bir vapuru Tophane'nin önüne yanaştığı zaman denizin üzerinde sabırsızlıkla bekleyen birkaç kişi sandallardan vapurun içine atılmışlardı. Bunlardan birisi uzun boylu, geniş omuzlu, seyrek siyah bıyıklı, etekleri ayaklarına kadar uzun, beli gayet dar bir Çerkes paltosu giymiş, başında kendi kavminin kalpağı, elinde bir gümüşlü kırbacı olan Çerkes'e:

"Safa geldiniz, cariyeler nerede?"

"İşte burada."

"Kaç tane?"

"Üç..."

"Güzel mi?"

Çerkes, (esirlerden birini göstererek):

"Şu mavi gözlere bak. Bir paşa buna bir hazine verir."

Çerkes'le bu herif bir sandala, cariyeler de diğerine binerek Tophane İskelesi'ne doğru vapurdan açıldılar. Çerkes'le beraber bulunan ve gayet iri cüsseli olan bu adam Hacı Ömer isminde bir esirciydi ki insan ticaretinin duygusuz kalbine verdiği merhametsizlik, kalbinin o büyük yuvarlak gözlerine aksettirdiği bir tür vahşilik izlerinden olarak bakışı kaplana benzer. En geniş manasıyla kendisinin de dahil olduğu insaniyetin -kişisel çıkarlardan başkabir kısmına gelen felaketten dolayı üzülmez; bir şarkıcının sesiyle bir kızın ağlamasını, bir sazın sedasıyla paha biçilemez bir güzelliğin yardım isteğini ayırt etmezdi. İnsanlık vazifelerinden iki şeyi kutsardı. Biri ticaretinin ilerleme

sebebi olarak odasının duvarına asılan kırbacı, diğeri evine giren zayıf varlıkların kimsesizliğiydi.

Sandalın içindeyken o büyük yuvarlak gözleriyle Çerkes'e bakarak ve birer küçük yelpaze kadar büyük olan ellerini sallayarak esirleri pazarlık ediyordu. Pazarlık yolunda gitmeyince kırk beş ile elli yaşları arasında olduğunu gösteren ve siyahtan çok kirli bir renge çalan kır sakalıyla esmer yüzünde bir iki kaba buruşukluğu, nefret verici bir şekle dönerdi.

Esirlerin ikisi on altı, on yedişer yaşında olup Kafkasya'nın iki parlak güzellik ürünüydü. Üçüncüsü tahminen sekiz dokuz yaşında bir küçük esirdi ki saçlarıyla kaşlarının arası biraz yakınca, ağzı gayet küçük, yuvarlak olan omuzlarına nispetle beli incecik, hele o siyah gözlerde zekâ ışığı sonsuz bir güzellik gösterirdi. Becerikli bir el tarafından uyumlu hatları çekilmiş fakat rengi verilmemiş bir tabloydu. Zira küçücük dudakları pek renksiz, bakılmamaktan saçları seyrek, sefalet ve yol zahmetinin tesiriyle rengi uçuk, gözlerinin etrafı ince bir siyah daireyle çevrilmiş, bakışında kafesin içine konulmuş bir kuşun ara sıra göğe bakışını andırır surette gizli bir hüzün ve keder görülürdü. Bu küçük kızın üzerinde dar ve baştan ayağa ilikli bir Çerkes paltosu, başında bir küçük eski kalpağı vardı. Sandallar sahile yanaşarak bu kızları bir eve götürdüler. Eve girdikleri zaman esircinin karısı karşılayarak, "Bu ikisi güzel, bu küçük kız hastalıklı bir şeye benziyor, bunu buraya ölsün diye mi getirdin?" dedi.

Hacı Ömer de "Biz de bunu bin liraya almadık ya. Tam Yüksek Kaldırım'daki Mustafa Efendi'nin eşinin istediği gibi bir küçük..." cevabını verdi. O gece Çerkes o evde kalarak beğenilmezse üç gün içinde iade edilmek üzere üçünün de pazarlığı bitti.

Bu evde kızlar geceleri bir odaya toplanır, birbirleriyle konuşurlardı; fakat çok gülmek, Çerkezce söylemek ya-

sak ve bir müşteriye gidip de her ne sebeple olursa olsun beğenilmeyerek gelen esirlere on on beş kırbaç vurmak muhakkaktı.

Bu eve varmalarından birkaç hafta sonraydı ki bir sabah Hacı Ömer o küçücük esire Çerkezce, "Haydi kalk, gideceğiz" dedi. Çocuk kendi yaşındakilere has bir tavırla hemen yerinden kalktı. Koşarak beraber geldiği kızlardan birinin boynuna sarıldı. Birbirleriyle öpüşüp ayrıldıkları zaman çocuğun gözünde küçücük ruhunun ıstırabını gösteren bir damla yaş gözüktü; sonra birdenbire hayatın ıstırap yükünü hissetmeye başlayan adamlar gibi mini mini kaşlarını çatarak ciddi, etkileyici, düşünceli bir çehreyle esircinin o koca ellerinden tutarak evden çıktılar. Yürüyorlardı. Çocuk, sokakta giderken etrafından geçen arabalara, tramvaylara hayran hayran bakıyordu. Tophane Meydanı'na geldikleri zaman orada birçok çocuğun gülüşerek, haykırarak oynadıklarını görür görmez -duygularının güzergâhı olan kalplerinden geçen arzulara hiç incelemeden hemen uymak çocuklara özgü bir nitelik olduğundan- kendisinden geçerek -yerde koşuşan bu varlıkların gökte uçuşan kuşlarla bir münasebeti olmalı- çocukların kendilerinden bir topluluk gördükleri zaman katılmak sevdasının yönlendirmesiyle hemen onların yanına doğru koşmaya başladı. Birdenbire esircinin o büyük, o korkunç gözlerini açarak, "Gel buraya... Şimdi kırbacı çıkarırım!" dediğini işitir işitmez yavaş yavaş geri döndü. Yanındaki gulyabaninin ellerini tutarak kendisinin nasıl bir demirden esaret pençesi altında olduğunu birinci defa olarak hissetti. Yürüyorlardı.

İkisi de hiçbir lakırdı söylemiyordu. Köprü'nün üzerinden geçerken iki tarafa yanaşıp kalkan vapurlardan gözünü ayıramıyordu. Birkaç adım daha ileri gidip de vapur düdüğünün sesini işitir işitmez bulunduğu yerde vücuduna titreme geldi. Zira memleketinden ayrılıp gelirken

Batum'da duran vapur düdüğünün yankısı hâlâ kulağında kalmıştı. Karşı tarafta göğün mavi gölgesi altında omuz omuza yükselmiş dağların üzerinden dökülüp gelen bir rüzgâr, saçlarını dağıtarak görmüş olduğu bir rüyayı yani memleketini hatırlatarak ıstırap çeken kalbine anlaşılmaz bir surette teselli veriyordu. Yürüyorlardı. Köprü'yü geçip de Yeni Cami'nin önüne geldikleri zaman çocuk, rengi büsbütün uçmuş yüzünü korku ve tereddüdü gösteren bir hâlle kaldırarak Çerkezce, "Karnım aç," dedi. Esirci, kolunu çekerek düşürecek gibi olduktan ve yine itip doğrulttuktan sonra, "Yürü!" dedi. Yürüyorlardı. Biçare çocuğun o güzel fakat renksiz dudakları titriyordu. Çakmakçılar Yokuşu'nu çıkarken ayaklarının sızladığını hissediyor fakat korkusundan söylemiyordu. Gözüne karşısındaki on adımlık yer, yürümekle bitmez tükenmez bir sonsuz mesafe gibi görünmeye başladı. Ayakları dolaşıp düşecek gibi oldu. Sonra yine doğruldu. Yürüyorlardı. Beyazıt Meydanı'na geldikleri zaman, gözünü çevirip de bir tarafa bakmaya gücü kalmamıştı. Bacakları, güya vücuduna bağlanmış birer kurşun gibi ağır gelmeye başladığından vücudundaki bütün kuvveti sürüklemeye ancak yetişiyordu.

Hele şükürler olsun, Beyazıt'ta tramvay durağının yanındaki bir kahvede oturdular. Yorgunluktan gücü kuvveti kalmayan çocuğa o hasır iskemle bir kraliçenin saltanat tahtına oturması kadar huzur ve sefa verdi. Esirci bir simit, biraz da peynir aldı. Çocuk bunları yedikten ve bir bardak da su içtikten sonra tramvaya binerek Aksaray'a, oradan diğer hattın tramvayıyla Yüksek Kaldırım'a indiler.

Esirci küçük bir sokak, tenha bir mahallenin içinde bir evin kapısını çalıyordu. Öğleye denk gelen bu esnada Doğu'nun parlak güneşi bu küçük, bu tenha sokağı aydınlatarak kapısını çaldıkları evin üst kat pencereleri saçağın gölgesi altında kalır ve alt kat pencerelerinin kafeslerinden süzülerek giren gün ışığı evin iç tarafına doğru nüfuz et-